

Gedeeld burgerschap
in de multiculturele samenleving

Een vernieuwde strategische visie

F O R U M

Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling

Gedeeld burgerschap
in de multiculturele samenleving
Een vernieuwde strategische visie

F O R U M

Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling

FORUM, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling
Postbus 201
3500 AE Utrecht
telefoon 030 - 297 43 21
fax 030 - 296 00 50
website www.forum.nl

Vormgeving en opmaak: Coen Mulder, Haarlem
Druk: Drukkerij Anraad, Nieuwegein

© 2003, FORUM, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling, Utrecht

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd worden en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

Voorwoord

Een vernieuwde strategische visie 5

- I Politieke en maatschappelijke ontwikkelingen 7
  - a. De manifestatie van burgerlijk onbehagen 8
  - b. De roep om waarden en normen en om herwaardering van het publieke domein 10
  - c. De benoeming van de islam als maatschappelijk probleem 12
  - d. De crisis in het project van de multiculturele samenleving 13
  - e. Ter afsluiting 15

- II Gedeeld burgerschap 17
  - a. Grondrechten, waarden en democratie 19
  - b. Integratie, zelforganisatie en participatie 21
  - c. Competenties en sociaal kapitaal 24
  - d. De rol van de islam 24
  - e. Ter afsluiting 25

- III Het organisatieprofiel op hoofdlijnen 27
  - a. Werken aan gedeeld burgerschap 27
  - b. De drie rollen van FORUM 28
  - c. Externe positionering 30

VOORWOORD Een vernieuwde strategische visie

De laatste twee jaar hebben zich op het terrein van de multiculturele samenleving nieuwe ontwikkelingen voorgedaan in de maatschappij en de politiek. In de discussie over de inrichting van de samenleving lijkt burgerschap een centraal begrip te zijn geworden. Tegelijkertijd vond FORUM het wenselijk om zijn positie als landelijk expertisecentrum op het terrein van multiculturele ontwikkeling en zijn relatie met de belangrijkste subsidiegever, het ministerie van VWS, nader te markeren. Redenen genoeg voor de Raad van Toezicht en de Raad van Bestuur van FORUM om zijn strategische visie (1999) tegen het licht te houden en een proces van strategische heroverweging te starten.

Dit document bestaat uit drie delen: een maatschappelijke en politieke analyse (hoofdstuk I), de introductie en precisering van het begrip ‘gedeeld burgerschap’ (hoofdstuk II) en een nadere beschrijving van het organisatieprofiel (hoofdstuk III). Het moet gezien worden als een aanvulling op en actualisering van het bestaande strategische-visiedocument *De Uitdaging*. De analyse van recente ontwikkelingen in de (multiculturele) samenleving levert geen geheel nieuwe strategische visie op, maar rechtvaardigt wel een aanpassing op een tweetal belangrijke punten. We zien dat

burgers op verschillende, soms zelfs tegengestelde, wijze reageren op die ontwikkelingen. De een ervaart ze als negatiever en nadeliger dan de ander. Dat maakt het nodig om verschillen in attitudes van burgers tegenover de actuele vormgeving van de multiculturele samenleving goed in kaart te brengen en daarmee rekening te houden. Ten tweede wordt het centrale begrip ‘multiculturele competentie’ uit het document *De Uitdaging* ingekaderd in een meer omvattende term: gedeeld burgerschap. In grote lijnen blijft daarmee de strategische visie van FORUM hetzelfde, maar er is wel sprake van een verlegging van accenten. Hoofdstuk III belicht de belangrijkste facetten van het organisatieprofiel van FORUM. Nadrukkelijk is gekozen voor een koppeling met de strategische visie en een kernachtige beschrijving van de rollen en de externe positionering van het instituut.

Het document is onder verantwoordelijkheid van de Raad van Bestuur voorbereid door een projectgroep, bestaande uit: Henk Krijnen (projectleider), Paul Brassé, Marijke Haffmans, Chris Huinder, Henk Roodenburg en Baukje Sijjes. Over meerdere conceptversies heeft uitvoerig overleg plaatsgevonden tussen de projectgroep, de Raad van Toezicht, de Raad van

Bestuur, het managementteam, de programmaleiders en de sectiehoofden Programma- en Kennismanagement. Tevens is gebruikgemaakt van de inzichten van FORUM-medewerkers zoals deze naar voren werden gebracht tijdens enkele personeelsbijeenkomsten en in een elftal schriftelijke bijdragen. Ten slotte zijn de opmerkingen door een groep van ongeveer twintig externe deskundigen uit ambtelijke, politieke, academische en journalistieke kringen in deze eindversie verwerkt.

Juli 2003

De Raad van Bestuur

drs. Tineke van den Klinkenberg

mr. Sadik Harchaoui

I Politieke en maatschappelijke ontwikkelingen

Een aantal gebeurtenissen van de afgelopen jaren heeft geleid tot onverhoedse verschuivingen in het politieke spectrum en tot een zekere mate van sociale instabiliteit. Over de oorzaken van hetgeen zich afspeelde, en volgens sommigen zich nog steeds afspeelt, is en wordt veel geschreven. Het vergt evenwel meer tijd om tot een afgewogen (eind)oordeel te komen. In dit hoofdstuk wordt geprobeerd de gebeurtenissen in de afgelopen twee jaar (voorlopig) te duiden.

Op het eerste gezicht lijkt het alsof de instabiliteit een rechtstreeks resultaat is van de terreuraanslagen van 11 september 2001 in Amerika en de verkiezingscampagne van voorjaar 2002 in Nederland. Onderhuids was er al langer sprake van onbehagen en woede onder een deel van de bevolking. Hooguit kunnen we zeggen dat dit onbehagen in de genoemde periode aan de oppervlakte kwam en dat het door het aantreden van Fortuyn in de politieke arena razendsnel werd gemobiliseerd. Aan dit onbehagen liggen vele factoren ten grondslag.

Van oudsher kent Nederland een grote diversiteit. De ontwikkeling van emancipatie, individualisering en democratisering in de jaren zestig en zeventig heeft zich in hoog tempo voltrokken en is ten koste gegaan

van de sociale verbanden en instituties. Het feit dat men zich in Nederland sterk en snel heeft losgemaakt van bestaande verbanden, heeft gevolgen gehad voor traditionele opvattingen en gedragspatronen. In betrekkelijke termen kan gesproken worden van een sociaal-culturele crisis. Mensen zijn op zichzelf teruggeworpen, oude maatschappelijke kaders zijn (nog) niet vervangen door nieuwe, de bindende kracht van waarden en normen is gering en nieuwe vormen van burgerschap en verbindend leiderschap zijn nog onvoldoende uitgekristalliseerd. Nederland kenmerkt zich bovendien door een relatief hoog niveau van immigratie. De diversiteit, dynamiek en onvoorspelbaarheid in de verhoudingen tussen mensen zijn hiermee ook toegenomen. Het is moeilijk om te bepalen of de Nederlandse situatie fundamenteel verschilt van die in de meeste westerse landen en of het imago van tolerantie en gastvrijheid van Nederland structureel onder druk komt te staan. Maar het is evident dat zich in ons land ingrijpende maatschappelijke veranderingen hebben voorgedaan die niet alleen zijn toe te schrijven aan het multiculturele karakter van de samenleving.

We bespreken hier niet de dieperliggende factoren van de ontwikkelingen in de westerse samenleving.

Men denke daarbij aan processen ten gevolge van globalisering of mondialisering, internationale migratie, uitbreiding van de bevoegdheden en het ledenaantal van de Europese Unie en een zich wijzigende relatie tussen overheid en burgers. Men denke ook aan processen van secularisering, mediatisering of de gevolgen van de voortschrijdende informatie- en communicatietechnologie.

Hier willen we ingaan op die ontwikkelingen die de *Nederlandse multiculturele samenleving* beïnvloeden en die FORUM nopen zijn visie aan te passen. Deze ontwikkelingen zijn:

- de manifestatie van burgerlijk onbehagen;
- de roep om waarden en normen en om herwaardering van het publieke domein;
- de benoeming van de islam als maatschappelijk probleem;
- de crisis in het ‘project’ van de multiculturele samenleving.

a. De manifestatie van burgerlijk onbehagen

De maatschappelijke en politieke onrust van de laatste jaren is niet alleen terug te voeren op zaken als rotzooi op straat, wachtlijsten, onveiligheid of gebrekkige integratie. Uit wetenschappelijke studies blijkt dat er sprake is van een op vele fronten sluipend proces van verwijdering tussen burgers en bestuur, gepaard

gaande met een groeiende kritiek op het functioneren van de overheid. Achteraf gezien is het te verklaren dat het opgebouwde ongenoegen onder autochtonen en gevestigde migrantengroepen aan de oppervlakte trad en politiek geactiveerd werd. Tegelijkertijd was en is er geen sprake van een brede morele paniek of van een sterk tanend geloof in de democratie of de rechtsstaat.

De reacties op het verwijderingsproces tussen burgers en overheid zijn verschillend. Burgers voelen zich erdoor bedreigd, ze berusten erin of ze zoeken – bedrijvig als sommigen zijn – naar eigen antwoorden. Voor zowel de eerste als de laatste groep burgers leek de radicale kritiek, van onder meer Fortuyn, aantrekkelijk. Voor de burgers van de eerste groep (de ‘bedreigde burgers’) omdat een alternatief werd geboden voor de bedreigende dynamiek van de moderne maatschappij met al haar immigratie en mobiliteit, waar zij zich slachtoffer van voelen. Voor de burgers van de derde groep (de ‘bedrijvige burgers’), omdat de geuite kritiek, hoe incoherent ook, een einde leek te kunnen maken aan het bureaucratische, arrogante optreden van de overheid, de complexe groot-schaligheid van vele maatschappelijke instellingen als ziekenhuizen en scholen en het disfunctioneren van publieke voorzieningen.

De electorale aardverschuiving in mei 2002 kan gezien worden als een wraakoefening van enerzijds de ‘bedreigde’ en anderzijds de ‘bedrijvige’ burgers op – wat door hen wordt gezien als – de politieke kaste. Deze zou te ver van de praktijk van stad en buurt in

achterkamertjes over de hoofden van de bevolking heen regeren met ontkenning en veronachtzaming van reële maatschappelijke problemen als gevolg.

De terreuraanslagen van 11 september 2001 forceerden dat al langer bestaande gevoelens van onvrede van autochtone Nederlanders over het samenleven met mensen met een andere religie en cultuur naar buiten braken. De verkramptheid van het maatschappelijke en politieke debat over deze reële onvrede was tijdens de campagne voor de Tweede-Kamerverkiezingen van mei 2002 sterk voelbaar. Een niet onaanzienlijke groep burgers was van mening dat de problematiek van de multiculturele samenleving onevenwichtig aan de orde werd gesteld. Niet alleen de bewoners van de volkswijken, waar zich veelal een opeenstapeling van sociale en economische problemen voordoet, roerden zich, ook grote groepen burgers uit de middenklasse en hoogopgeleiden deelden de losbarstende kritiek. Deze breed samengestelde groep vond dat haar problemen door gevestigde politieke partijen werden gebagatelliseerd. Op de achtergrond speelde zeker ook de al langer durende maatschappelijke discussie over de toenemende kloof tussen autochtonen en allochtonen. Eerder al culmineerde dit in het voorjaar van 2000 in een breed debat over het zogeheten ‘multiculturele drama’: het onvermogen van de politiek, het bestuurlijke apparaat, maatschappelijke organisaties en heersende elites om effectieve antwoorden te formuleren op de hiervoor genoemde problemen met betrekking tot het samenleven van mensen van verschillende culturen.

De verkrampde discussie die na 11 september 2001 werd gevoerd, leidde tot verkillen in de verhouding tussen allochtonen en autochtonen. Het voeren van een open en respectvol gesprek was niet altijd even gemakkelijk en was zelden gericht op het bereiken van consensus. De voorhoedes van allochtone burgers zijn wellicht nog niet sterk genoeg om voluit deze discussie aan te gaan, schieten nogal snel in het defensief of voelen zich te snel onheus bejegend. Autochtone burgers zijn lang niet altijd in staat om zonder te generaliseren of te stigmatiseren zaken die hen dwarszitten, aan de orde te stellen.

Vragen die te weinig aan bod kwamen, zijn: Is de democratische rechtsstaat sterk genoeg om verschillen tussen mensen te erkennen en te waarderen? Hebben burgers er vertrouwen in dat de instrumenten van de democratische rechtsstaat hen afdoende beschermen? Is de politiek in staat om de problemen van achterstand bij zowel allochtonen als autochtonen voortvarend aan te pakken? Is de politiek of het maatschappelijke middenveld bij machte om *common ground* te kweken?

Het kluwen van oorzaken dat ten grondslag ligt aan de turbulentie en grilligheid van het kiezersgedrag, is vooralsnog niet helder uiteengegafd. Bij de verkiezingen van januari 2003 leek de onvrede, die de campagne van acht maanden eerder nog domineerde, goeddeels verdwenen. Het is nog maar de vraag of de uitslag van de verkiezingen van januari 2003 geïnterpreteerd mag worden als een ‘normalisering’ van de politiek-maatschappelijke verhoudingen. Deze

uitslag biedt zeker geen garantie voor het definitief wegebben van de genoemde onvrede. Een hoopvolle conclusie is wel dat duidelijke taal en vrijmoedige discussies over onderwerpen van onvrede zijn beloofd met een hogere kiezersopkomst. Een positieve constatering is ook dat allochtone burgers zich, ondanks de soms negatieve sfeer die er over de multiculturele samenleving hing, niet uit het veld hebben laten slaan en actief participeerden in de achter ons liggende verkiezingscampagne. Dit getuigt van hun wil verantwoordelijkheid te dragen en van hun wil tot burgerschap.

b. De roep om waarden en normen en om herwaardering van het publieke domein

In de samenleving bestaat een diffuus en moeilijk onder woorden te brengen gevoel van bedreiging. Moderniseringsprocessen als secularisering, commercialisering en individualisering hebben in de voorbije decennia de samenbindende kracht van een aantal kerninstituten, zoals kerk, vakbond, partij en gezin, aangetast. In ruimtelijke en economische beleidsvelden blijkt dat er enerzijds een beweging is naar schaalvergroting, terwijl op microniveau juist behoefte bestaat aan een duidelijk aanspreekpunt, herkenbaarheid en vertrouwdeheid.

Onvoldoende normatief optreden en selectieve handhaving hebben een gedoogcultuur doen ontstaan. De maatschappij heeft behoefte aan een discussie over

normatieve kaders. Er lijkt onzekerheid te bestaan over de inhoud van algemeen geldende waarden en normen en over de rol van de overheid en de maatschappelijke instituties. Daar komt bij dat immigratie uit vooral derdewereldlanden andere tradities, gewoonten en (gedrags)regels in Nederland heeft geïmporteerd. Niet alleen het straatbeeld van veel grote en middelgrote steden is veranderd. Ook zeggen veel autochtone burgers, met name diegenen die wonen in zogenaamde concentratiewijken, het gevoel te hebben vreemden in eigen land te zijn geworden.

Door de gegroeide pluriformiteit aan culturen zijn niet alleen autochtone burgers onzeker geworden over normen die in het sociale verkeer zouden moeten gelden. Allochtone burgers hebben daar ook geen helder beeld van. Dit heeft onder meer te maken met het feit dat deze normen onvoldoende worden overgedragen, dat de overheid een verwarrend en selectief gedoogbeleid voert en dat autochtone medeburgers in contacten met allochtone medeburgers niet duidelijk (kunnen) maken voor welke normen zij staan. Niet zozeer de relatie tussen waarden en normen is hierbij in het geding, belangrijker is de mate waarin normen door burgers worden herkend, gedeeld en nageleefd.

In een samenleving die anoniemer, complexer en diverser wordt en waarin niet alle burgers zich op hun gemak voelen, wordt de behoefte aan richtinggevende waarden en normen groter. Zonder breed geaccepteerde morele instituties, zonder voldoende sociale controle en samenhang, zonder een gezag-

hebbende politie en zonder voldoende innerlijke zekerheid bij burgers, moet de buitenwereld in de ogen van heel wat burgers wel op een vijandige of onveilige leefwereld lijken.

De inzet voor het herformuleren van waarden en normen kent drie motieven: de behoefte van burgers en bestuurders aan een sociale en culturele oriëntatie die meer houvast biedt, de behoefte aan een striktere regulering van de omgang in het publieke domein en de behoefte om de veronderstelde culturele fricties tussen autochtonen en allochtonen bespreekbaar en hanteerbaar te maken. Deze driedelige inzet wordt door sommigen gezien als een *mission impossible*, een politieke oefening die uit strategische overwegingen gebruikt kan worden om stemmen te winnen, maar die tot mislukken is gedoemd. Niet alleen omdat het onmogelijk zou zijn gemeenschappelijke waarden en normen te (her)definiëren, maar ook omdat de burgers zich er vervolgens in hun concrete handelen te weinig van zullen aantrekken.

Een uitgangspunt van het huidige waarde- en normendebat is dat voor iedereen heldere en daadwerkelijk geldende waarden en normen op positieve wijze kunnen bijdragen aan een zekere stabiliteit van de sociale verhoudingen in de samenleving. De democratische en rechtsstatelijke kernwaarden moeten helder worden neergezet. Duidelijk moet zijn dat aan deze waarden niet kan worden getornd. (Op de inhoud en betekenis van deze kernwaarden wordt in hoofdstuk II uitvoerig ingegaan). Vanzelfsprekend is over

de precieze betekenis en reikwijdte ervan een maatschappelijke dialoog mogelijk en noodzakelijk. Het debat behelst dan onder meer de 'botsing' met de in Nederland geldende grondrechten.

Er is toenemende kritiek op het gedoogbeleid. Er is maatschappelijke behoefte, zowel onder autochtone als allochtone burgers, aan discussie over de wijze waarop mensen met elkaar in gezins- en familieverband en in het publieke domein omgaan: op straat, op het werk, in winkels, in het openbaar vervoer en op scholen. Welk gedrag is wel en niet aanvaardbaar? Hoe kunnen overheid en burgers criminaliteit en overlast in de openbare ruimte effectief bestrijden en voorkomen? Kunnen we onderlinge irritaties door hernieuwde afspraken reduceren? In welke maatschappelijke sectoren is herstel van gezag gewenst en hoe kan dat worden bewerkstelligd? De discussie over de herformulering en handhaving van (gedrags)regels is dan een manier om mensen en bevolkingsgroepen met elkaar in gesprek te brengen, interactie en zinvolle confrontatie te creëren, tegelijkertijd uitsluiting tegen te gaan en om te proberen overeenstemming te bereiken over de wenselijke omgangsvormen in de publieke ruimte. Een dialoog over de inhoud en naleving van waarden, normen en (gedrags)regels levert een belangrijke bijdrage aan de versterking van het fundament van de multiculturele samenleving.

c. De benoeming van de islam als maatschappelijk probleem

Sinds de terreuraanslagen op het World Trade Centre en het Pentagon op 11 september 2001 is de relatie tussen 'de' islam en 'het' Westen hoog op de publieke agenda komen te staan. De verhouding tussen moslims en niet-moslims in Nederland is in de afgelopen periode verscherpt, zodanig dat de betrekkingen tussen allochtonen en autochtonen erdoor leken te worden overschaduwd en dat het zicht op de diversiteit binnen etnische groepen erdoor werd vertroebeld. Er is een voortdurende stroom van kritiek op geloofsinhoudelijke en institutionele aspecten van de islam, niet alleen in de pers, maar ook op straat, op het werk, op school en in het café. Enkele critici spreken zelfs van een onverzoenlijke strijd tussen moderniteit en traditie, tussen beschaving en barbarisme. De daarmee gepaard gaande maatschappelijke verharding in de relatie tussen moslims en niet-moslims, maar ook tussen (ex-)moslims onderling, wordt door sommige politici, media en opinieleiders zeer negatief geïnterpreteerd. Zij spreken de verwachting uit dat de in hun ogen sterker geworden stigmatisering voorlopig niet zal verdwijnen en wijzen erop dat die stigmatisering groepen allochtone burgers weerhoudt van een bereidheid tot integratie en emancipatieprocessen eerder doorkruisen dan versnellen.

Anderen maken een minder pessimistische taxatie. Zij constateren dat de discussie over een aantal negatieve

aspecten van de islam weliswaar is verscherpt, maar dat de confrontatie uiteindelijk winst zal opleveren. Een positief gevolg is dat meer en meer allochtone burgers zich in het openbare debat mengen. De onderlinge verschillen worden meer zichtbaar en meningsverschillen worden in het openbaar geuit; krampachtige eensgezindheid vermindert. Daarmee wordt ook geleidelijk duidelijk dat allochtonen geen homogene groep vormen in Nederland.

Dit genuanceerde beeld wordt tenietgedaan door diegenen die in de kritiek op aspecten van de islam alle soorten van kritiek op moslims in het bijzonder en op allochtonen in het algemeen samenballen. Deze ongenueerde kritiek uit zich in het feit dat allochtonen voortdurend worden aangesproken op wat personen uit 'hun groep' doen of nalaten. Daarmee worden ze in de rol van buitenstaander geduwd en niet erkend als volwaardig burger van dit land. Een zekere kopschuwheid, terugtrekken in 'eigen kring' en ontluikende processen van radicalisering zijn het gevolg.

In moslimkringen wordt verschillend gereageerd. Er zijn groepen en individuen die zich onheus aangevallen en gediscrimineerd voelen en hun onbehagen en frustraties uiten in vormen van onmaatschappelijk gedrag als intimidatie en vandalisme. In enkele gevallen nemen allochtonen die zich onheus aangevallen en gediscrimineerd voelen een identiteit aan die volledig door de islam wordt bepaald, wat kan leiden tot politiek-religieuze radicalisering. Daarnaast ontstaan nieuwe organisatievormen van hoogopgeleide alloch-

tonen, voornamelijk van Marokkaanse komaf. Zij manifesteren zich als gelijkwaardige burgers van deze samenleving. Enerzijds spreken zij zich zonder dralen uit voor integratie en pleiten zij voor een ondubbelzinnige erkenning van de grondwet. Anderzijds maken zij onomwonden duidelijk dat zij de massieve kritiek op allochtonen in het algemeen en ‘Marokkanen’ in het bijzonder beu zijn en verzetten zij zich tegen stigmatisering. Dan zijn er moslims die zich niet langer welkom voelen of zich niet (meer) thuis voelen in de Nederlandse samenleving. Zij zeggen erover te denken naar huis terug te keren of zij trekken zich terug in hun eigen ‘zuil’. Een vierde groepering wordt gevormd door de religieuze en maatschappelijke leiders die zich verenigd hebben in het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO). Deze leiders waken over het islamitische erfgoed. Binnen deze groepering bestaan meerdere stromingen: van conservatieve religieuze voormannen tot degenen die de islam wensen aan te passen aan de eisen van het sociale leven en de ethische overtuiging in de Nederlandse samenleving. En ten slotte zijn er stevige kritische geluiden te beluisteren van vooral ex-moslims uit voornamelijk intellectuele en culturele kringen. Hun pijlen richten zij op het conservatisme en fundamentalisme, die aan de islam inherent zouden zijn. Het is onmogelijk alle verschillende manifestaties op cultureel, sociaal-economisch en religieus niveau op deze plaats te bespreken.

Zichtbaar wordt dat er een diversiteit bestaat aan politieke opvattingen, culturele oriëntaties en religieuze

voorkeuren. Naast een indeling in institutionele, geloofsinhoudelijke oriëntaties zijn de leden van de islamitische gemeenschap in Nederland te onderscheiden naar etnische afkomst, waarbij het nogal kan schelen of men deel uitmaakt van bijvoorbeeld de Surinaamse, de Marokkaanse, de Turkse of de Molukse bevolkingsgroep. Er bestaat niet zoiets als een omvattend georganiseerde islam in Nederland. De islam in ons land kent vele vormen en woordvoerders. De toon van het debat over de islam wordt vooralsnog te veel gezet door commentatoren uit autochtone hoek. De pessimistische verwachting dat de moslimgemeenschap zich van dit debat zou afkeren en de rijen zou sluiten, lijkt niet te zijn uitgekomen. Er blijkt wel degelijk ruimte voor en wens tot vernieuwing te bestaan.

d. De crisis in het ‘project’ van de multiculturele samenleving

De ontplooiing van de multiculturele samenleving is niet alleen voor velen een ideaal geweest, maar ook een streven dat door de juiste beleidsinspanningen in meer of mindere mate gerealiseerd zou kunnen worden. Het doel van dit ‘multiculturele project’ was een samenleving op te bouwen ‘waarin bevolkingsgroepen met uiteenlopende etnisch-culturele achtergronden de ruimte krijgen om volwaardig te participeren op alle relevante maatschappelijke terreinen’ en ‘waarin individuen en groepen elkaar mét hun uiteenlopende etniciteit en culturele bagage erkennen en accepteren’ (citaten uit

het FORUM-visiedocument *De Uitdaging*). Om de multiculturele samenleving te realiseren, moesten belemmeringen worden weggenomen, individuele en organisationele competenties worden verworven en op allerlei niveaus voorwaarden worden geschapen. Diversiteit levert uiteindelijk winst op, nieuw bloed betekent dynamiek en ontwikkeling – zo werd verondersteld.

Nog niet zo lang geleden leek er een brede maatschappelijke consensus over de noodzaak van dit multiculturele streven te bestaan. Hoe breed deze consensus daadwerkelijk was en in hoeverre deze consensus mogelijk is afgebrokkeld, valt moeilijk te zeggen. De huidige ontwikkelingen kunnen niet op eenduidige wijze gekenschetst worden. Duidelijk is dat de neiging is toegenomen om kritiek op de samenleving te projecteren op het multiculturele karakter ervan, soms zelfs op ‘allochtonen’ als groep. Politici wordt verweten dat ze meer aandacht hebben besteed aan de belangen van nieuwkomers dan aan de gevolgen van het multicultureel samenwonen voor het autochtone deel van de bevolking. De komst van nieuwkomers wordt niet meer als een kans gezien, maar als de oorzaak van vele maatschappelijke problemen. Er is in de ogen van deze critici te veel ruimte geboden aan immigratie waardoor de integratie op de tocht kwam te staan. Er lijkt minder behoefte te zijn aan verscheidenheid en meer aan eenzijdigheid, aan ‘doe maar zoals wij’.

De kritiek in zowel autochtone als allochtone kringen op het gebrekkige en ‘softe’ integratiebeleid van opeenvolgende regeringen is gegroeid. Het ge-

voerde beleid zou niet alleen overbodig zijn, maar ook averechts hebben gewerkt. Allochtonen zouden in de marge van de samenleving zijn geduwd. Het subsidiegeld zou goeddeels terechtgekomen zijn bij initiatieven die de tweedeling vergrootten of in elk geval niet verkleinden. De segregatie zou zijn versterkt waar deze juist bestreden had moeten worden.

Tegenover dit negatieve beeld staat een aantal observaties met een positieve strekking. Een grote groep burgers en opinie- en beleidsmakers erkent dat de multi-etnische samenleving een feit is en dat hieruit consequenties getrokken moeten worden. De betrekkingen tussen burgers met een verschillende culturele of etnische achtergrond moeten verbeteren, zo menen zij. De noodzaak dat autochtone burgers zich openstellen voor nieuwe sociale verhoudingen wordt onderstreept en gesignaleerd wordt dat dit proces al gaande is, de segregatie ten spijt. Hoewel arbeidsorganisaties en publieke voorzieningen nog overwegend ‘autochtone bastions’ zijn, is er steeds meer bereidheid tot het op gang brengen van een proces van ‘interculturalisering’. Beroepskrachten, managers en klanten nemen initiatieven of oefenen druk uit. De overtuiging dat de diversiteit in de samenleving een institutionele vertaling moet krijgen, wint veld. Globaal genomen – zo analyseert men – versterkt de maatschappelijke positie van allochtonen zich: de arbeidsdeelname en de sociale mobiliteit zijn toegenomen, de onderwijsprestaties verbeteren, de maatschappelijke interesse groeit en de organisatiegraad stijgt. Organisaties uit allochtone kring nemen

steeds vaker op een positieve wijze maatschappelijk stelling en nieuwe zelfbewuste voorhoedes treden naar voren. Integratie vergt naar hun mening juist een hernieuwde en majeure beleidsinspanning. Integratie is in hun ogen niet bereikt met het hebben van een baan, een eigen inkomen, een plek op de school voor hun kinderen – zaken die voor alle burgers uitermate belangrijk zijn nu het economische tij terugloopt. Het gaat voor hen ook om het openbreken van witte instituties, vergroting van hun autonomie en om het bewerkstelligen van een positieve beeldvorming over hun achtergronden en inspanningen. Tevens gaat het om een respectvolle sociale omgang; respect dat zij niet opeisen, maar (willen) verdienen. Voor hen moet het integratiebeleid niet worden afgeschaft maar op een andere leest geschoeid. De segregatie moet daadwerkelijk worden teruggedrongen en het is goed mogelijk om een meer verplichtende vorm van inburgering te combineren met het stimuleren van positieve multiculturele ontwikkelingen in de samenleving.

Het beeld is dus gemengd. Natuurlijk, het ‘project’ van de multiculturele samenleving staat onder druk. Zo lijkt het terecht dat forse kritiek wordt uitgeoefend op een naïef geloof in cultuurrelativisme, op het adagium ‘laat alle culturen in hun eigen waarde’. Evenzeer mogen vraagtekens worden geplaatst bij de doeltreffendheid van het tot nu toe gevoerde integratiebeleid, hoewel het moeilijk is om de effecten van dat beleid exact te bepalen. Het integratiebeleid maakt immers deel uit van een omvattender overheidsbeleid dat ook

de multiculturele samenleving beïnvloedt. Het is zeer de vraag of het oorspronkelijke ideaal en daarvoor benodigde beleidsinspanningen nu overboord kunnen worden gezet of dat juist in deze betrekkelijk gespannen politiek-maatschappelijke tijden nieuwe wegen gevonden moeten worden om richting te geven aan vergroting van de sociale samenhang. Beter dan in abstracte zin een antwoord te geven op de vraag of er sprake is van een crisis in het project van de multiculturele samenleving is het om de onderliggende vraagstukken in de verschillende maatschappelijke sectoren te benoemen, kansen en bedreigingen op het spoor te komen en openhartig na te denken over houtsnijdende (beleids)interventies.

Dit jaar wordt een parlementair onderzoek uitgevoerd naar het integratiebeleid dat in de voorbije tijd is gevoerd. In het kielzog hiervan zal een openbaar debat ontstaan over de houdbaarheid of herformulering van dat beleid. Als dit debat met open vizier wordt gevoerd op basis van een goede feiten- en dossierkennis en niet op basis van allerlei stereotiepen, kan het de opmaat vormen voor de noodzakelijke modernisering van het integratiebeleid.

e. Ter afsluiting

1. De eruptie van onbehagen in de eerste helft van 2002 was wellicht eenmalig, maar er liggen structurele oorzaken aan ten grondslag die nog altijd werkzaam zijn. Het maatschappelijke en politieke

onbehagen dat naar buiten kwam, was al sluimerend aanwezig. Het nieuw ontstane maatschappelijke en politieke klimaat heeft positieve en negatieve aspecten. Welke kant het precies opgaat, is een open zaak. In het publieke debat moet ruimte zijn om binnen de spelregels van de wet en met wederzijds respect tussen gesprekspartners alle onderwerpen van onvrede aan de orde te stellen en mogen geen onderwerpen taboe zijn.

2. In een samenleving die anoniemer, complexer en diverser wordt en waarin groepen burgers zich weinig op hun gemak voelen, wordt de behoefte aan een meer strikte (her)formulering, toepassing en handhaving van (gedrags)regels die voor iedereen gelden, groter. Er bestaat behoefte om de verhoudingen in het publieke domein te verbeteren en de sociale cohesie te versterken. Discussies tussen burgers en vertegenwoordigers van bevolkingsgroepen over de herformulering en handhaving van (gedrags)regels is een manier om met elkaar tot overeenstemming te komen over de wenselijke omgangsvormen in de publieke ruimte.
3. De relatie tussen moslims en niet-moslims is onder spanning komen te staan. Ergernis en argwaan strijden aan beide kanten om voorrang. Tegelijkertijd werpen steeds meer islamitische landgenoten zich op als zelfbewuste staatsburgers. Ook worden verschillen in de moslimgemeenschap

duidelijker zichtbaar en worden problemen concreter benoemd. Hoe moeilijk ook, er zal een productieve dialoog gevoerd moeten worden. De inzet hiervan is drieledig: het scheppen van voorwaarden voor de creatie van een 'Nederlandse' islam, het herijken van de houding van de autochtone meerderheid ten opzichte van 'de' islam en het bieden van een platform aan moslims met vernieuwende opvattingen.

4. Het oorspronkelijke 'project' van de multiculturele samenleving ligt maatschappelijk en politiek onder vuur. Degenen die zich hieraan verwant voelen, worden beticht van cultuurrelativisme en beweerd wordt dat het gevoerde integratiebeleid de segregatie tussen autochtonen en allochtonen eerder heeft vergroot dan verminderd. Beter dan in abstracte zin een antwoord te geven op de vraag of er sprake is van een crisis, is het om de onderliggende vraagstukken te benoemen, kansen en bedreigingen op het spoor te komen en openhartig na te denken over houtsnijdende (beleids)interventies.

II Gedeeld burgerschap

Burgerschap is een begrip op basis waarvan alle (legale) inwoners van Nederland – voorbij alle verschillen die er tussen hen kunnen bestaan – aangesproken kunnen worden: door de overheid en door medeburgers. In het burger-zijn gaan mensen verbindingen met elkaar aan, delen zij hun leven en lot als inwoners van Nederland. Elke samenleving heeft een zekere vorm van sociale samenhang en een zeker gevoel van lotsverbondenheid nodig. De balans tussen samenhang en diversiteit (etnisch, cultureel, religieus et cetera) is onderwerp van publieke discussies en wordt vastgelegd in wet- en regelgeving. Die balans is vanwege het dynamische proces van menselijke en sociale verhoudingen voortdurend in beweging. Hij is niet voor langere tijd gefixeerd tot een voor iedereen eenduidige verhouding.

Burgerschap is sinds enkele jaren een centraal begrip in de discussie over de multiculturele samenleving: niet alleen in Nederland, ook in andere landen; niet alleen in het vertoog van de overheid, maar ook in dat van maatschappelijke organisaties en instellingen. Burgerschap lijkt een term te zijn waarmee over alle verschillen in achtergronden van mensen heen een gemeenschappelijke aanspreektitel gevonden wordt. Het is een titel die alle inwoners van Nederland met elkaar delen.

In dit hoofdstuk concentreren we ons op de burgerschapsvisie van FORUM. Het begrip ‘gedeeld burgerschap’, dat we hier introduceren, vormt een inbedding voor de term ‘multiculturele competentie’ die we in het document *De Uitdaging* gebruikten. De ontwikkeling van deze, in een multiculturele samenleving noodzakelijke, competentie vindt niet in het luchtledige plaats, maar in een maatschappelijke context. Deze context is niet voor alle burgers identiek. Zo worden mensen in verpauperde volkswijken op een vaak harde wijze geconfronteerd met etnische en culturele diversiteit. Zij wonen samen met mensen uit alle windstreken. De wederzijdse kennis over sociale achtergronden, religies en gebruiken is miniem; vaak spreken zij over en weer niet dezelfde taal. Alle bewoners ondervinden hiervan de nadelen, zowel allochtonen als autochtonen. Van hen worden andere competenties gevraagd om met diversiteit om te gaan dan van burgers met midden- en hogere inkomens in welstandswijken en villabuurtten. De intensiteit van contacten en confrontaties met medeburgers van een andere afkomst is voor deze inkomensgroepen een stuk minder. Beeldvorming over de samenleving via de media kan bij hen een grotere rol spelen; direct contact met allochtonen hebben zij minder.

Ook kennen allerlei sociale instellingen eigen, vaak ongeschreven, gedragscodes die voor buitenstaanders niet gemakkelijk te doorgronden of over te nemen zijn. De uitoefening van burgerschap speelt zich af in verschillende contexten.

De term burgerschap geeft in de eerste plaats in formele zin aan dat inwoners van Nederland burger van dit land zijn zodra zij legaal zijn toegelaten en zich hier vestigen. Nieuwe ingezetenen dienen door de overheid en hun medeburgers als zelfstandige, capabele burgers en met respect behandeld te worden. Elke burger weet zich beschermd door de wet en geniet binnen de grenzen van de wet vrijheid van denken en doen. Ook illegale inwoners verdienen respect en in zekere mate hebben zij ook burgerschapsrechten, zoals – een weliswaar beperkte – toegang tot sociale en medische voorzieningen.

Een sterke relativering van de relatie tussen burgerschap en naturalisatie is niet gewenst, want de verblijfsstatus speelt een belangrijke rol in acceptatie en integratie. Naturalisatie is niet vrijblijvend, maar is van reële betekenis voor de invulling van burgerschap: men verkrijgt een zodanige rechtspositie, waardoor toegang ontstaat tot formele en sociale rechten (zoals sociale voorzieningen). Maar men gaat ook belangrijke verplichtingen aan die in het praktisch handelen tot uiting moeten komen.

Met gedeeld burgerschap gaat gepaard de eigen verantwoordelijkheid Nederlands te leren, onderwijs te volgen, een inkomen te verdienen, een huis te verwer-

ven, er zorg voor te dragen dat de leerplicht wordt vervuld en zich te interesseren voor (de geschiedenis van) het land en naar beste vermogen deel te nemen aan het maatschappelijke leven. Het veronderstelt loyaliteit met de samenleving waarin men leeft, hoe kritisch die loyaliteit ook is. Het delen van burgerschap is niet vrijblijvend of cultuurneutraal. Deze notie – waarin loyaliteit en (lots)verbondenheid zitten opgesloten – vraagt om solidariteit ten aanzien van democratische omgangsvormen, betrokkenheid bij de ordening van de (lokale) samenleving, zelfstandigheid en zelfredzaamheid. Burgerschap is fundamenteel gebaseerd op het principe van wederkerigheid. Er worden rechten verleend, maar er zijn ook verplichtingen. De rechten en plichten zijn voor alle burgers gelijk. Burgerschap veronderstelt ten slotte ook een zekere mate van binding van burgers aan elkaar, aan het recht en de (natie)staat door in gezamenlijkheid actief te participeren en gedeelde verantwoordelijkheid te nemen voor maatschappelijke problemen. Afstandelijkheid, vijandigheid en haat dienen met klem tegen te worden gegaan.

Nederland kent een lange traditie van religieuze, culturele en politieke diversiteit. Dat deze diversiteit niet is omgeslagen in onoverbrugbare tegenstellingen, vond zijn oorzaak in gemeenschappelijke waarden, taal, geschiedenis en belangen. In een veranderende samenleving, waarin integratie van nieuwe groepen en het proces van internationalisering een rol spelen, moet die gemeenschappelijke basis opnieuw worden

geformuleerd en komt de tolerantie onder druk te staan. Diversiteit is een waarde in zichzelf, in die zin dat binnen de democratische rechtsstaat Nederland altijd ruimte is geweest en dient te zijn voor verschillen tussen mensen. De verschillen in uitingsvormen of gedragspreferenties moeten tot op zekere hoogte worden geaccepteerd. Het is wel nodig de grenzen daarvan helder te markeren op grond van een gemeenschappelijk kader. De traditionele patronen van conflictoplossing en het bereiken van consensus moeten aangepast worden aan de nieuwe omstandigheden.

a. Grondrechten, waarden en democratie

Waar burgers vanuit een verschillend waardepatroon redeneren en handelen, is de kans groot dat zij elkaar niet als gelijke burgers met evenveel rechten en plichten erkennen. Uitgangspunt en grondslag voor de samenleving vormen voor FORUM kernwaarden zoals die tot uitdrukking komen in de democratische rechtsstaat, in de grondwet en in internationaal breed aanvaarde mensenrechtenverdragen. In deze wetten kunnen weliswaar veranderingen worden aangebracht, maar aan de cruciale principes van de democratische rechtsstaat mag niet worden getornd. Het kan niet zo zijn dat democratische procedures worden gebruikt om de democratische rechtsstaat aan te tasten of af te schaffen. Belangrijke kernwaarden zijn: de scheiding van staat en religie, pluriformiteit, de gelijkheid van elke burger voor de wet, de scheiding der machten,

het respect voor minderheden en de onschendbaarheid van het menselijke lichaam.

Van de universeel aanvaarde kernwaarden, zoals vastgelegd in de grondwet en mensenrechtenverdragen, is er een aantal dat niet overal in de wereld wordt geaccepteerd. Er is met deze kernwaarden strijdige wetgeving. Het gaat dan om wettelijke bepalingen, zoals: religie gaat boven de staat; de staat gaat boven de burger; de man heeft meer rechten dan de vrouw; homoseksualiteit is tegen de natuurlijke orde. Zich vestigen in de Nederlandse samenleving heeft als consequentie dat mensen aan waarden die strijdig zijn met de dominante waarden, geen geldigheid kunnen ontleen. De onschendbaarheid van het lichaam, vrijheid, gelijkheid zijn kernwaarden die tot op het bot verdedigd dienen te worden.

Tussen grondrechten en de acceptatie van culturele pluriformiteit bestaat een zekere spanning. Culturele pluriformiteit is voor FORUM een groot goed. Aan de grondrechten mag niet worden getornd. Over de precieze betekenis en de reikwijdte ervan kan vanzelfsprekend een maatschappelijke dialoog worden gevoerd. Zeker in een multiculturele samenleving is dit nodig omdat grotere verschillen in religie en cultuur eerder tot botsingen over de interpretaties van de grondrechten kunnen leiden.

Voorts kunnen de in Nederland heersende grondrechten met elkaar botsen. In het bijzonder staan het recht op vrije meningsuiting en het recht op vrijheid van godsdienst soms op gespannen voet met artikel 1

van de grondwet (het antidiscriminatieartikel). Regelmatige discussie over de reikwijdte en betekenis van de verschillende grondwetsartikelen, en de eventuele hiërarchie die daarin kan of moet worden aangebracht, is even onvermijdelijk als wenselijk. Die discussie is te meer wenselijk omdat voorkomen moet worden dat er willekeur ontstaat in de hantering van grondrechten ten aanzien van verschillende groepen burgers. Het recht is niet alleen een instrument om conflicten te beslechten of een samenleving te structureren, maar is voor individuen een garantie voor hun vrijheid.

Er zijn normatieve opvattingen en voorschriften die conflicteren met de Nederlandse wetgeving en (gedrags)regels. Over de vraag of en hoe deze ingepast kunnen worden in de Nederlandse rechtsstaat, is een open discussie nodig. Uitgangspunt is dat vrijheden die voor de één gelden, in gelijke mate ook voor de ander gelden. En ook dat wie aanspraak maakt op grondrechten, de verplichting op zich neemt die rechten voor anderen te verdedigen, ook als diens opvattingen niet stroken met de zijne. Zoals gezegd: burgerschap vereist wederkerigheid.

FORUM is geen voorstander van een ‘gedachtepolitie’. Integendeel, FORUM wil bevorderen dat discussies over moeilijke en vaak gevoelige onderwerpen op respectvolle wijze gevoerd worden. Wij kennen in Nederland opsporings- en veiligheidsinstanties die ervoor waken dat instellingen, groepen en personen activiteiten ontplooiën die de Nederlandse samenleving

en staat schade berokkenen, in diskrediet brengen of personen en groepen in gevaar brengen.

Het maatschappelijke debat over de inhoud en de toepassing van grondrechten heeft ook een betekenis op zichzelf. Het kan namelijk opgevat worden als een gezamenlijke zoektocht van burgers, instellingen en overheden naar de precieze betekenis van die grondrechten. In dit debat kan duidelijk worden wat door alle burgers aan ethisch gedachtegoed gedeeld moet worden en wat aan pluraliteit mogelijk is. Evenals democratie en vrijheid vragen ook de vaststelling en de naleving van grondrechten voortdurend om onderhoud. Zij moeten steeds opnieuw door nieuwe generaties en nieuwe groepen burgers worden verinnerlijkt en vormgegeven. FORUM beschouwt het als een wezenlijke opgave antwoorden te vinden op de vraag hoe die verinnerlijking plaats zal blijven vinden.

Een moderne samenleving is dynamisch en ondergaat transnationale culturele, sociale en economische invloeden. Zij bevindt zich in een continu proces van ontwikkeling en aanpassing. Waarden en normen gaan in dit proces mee. Hun inhoud, onderlinge verhouding en zeggingskracht zijn aan verschuivingen onderhevig. Dit is aan de orde in debatten over de invulling van de vrijheid van godsdienst, meningsuiting, vereniging, onderwijs en partnerkeuze en bij de interpretatie van het non-discriminatiebeginsel. De grondwet en vele wetten zijn immers juridisch gestolde waardesystemen. Oude op deze waarden gebaseerde normen en gedrags-

regels ebben weg of worden opnieuw op hun geldigheid en zin onderzocht en aangepast. Nieuwe normen komen op door technologische ontwikkelingen en culturele verschuivingen. Kortom, de toe-eigening van normen en – in het verlengde hiervan – waarden door de burgers van Nederland vindt plaats in een proces van overleg, debat en deelname aan de samenleving. De overheid dient dat proces te faciliteren en te bevorderen.

Inburgering en kennisverwerving van het waarden en normenstelsel van Nederland (c.q. het Westen) door migranten en toegelaten vluchtelingen is vooral een cultureel-educatief en psychologisch proces. In dat proces moet vaak een grote afstand worden afgelegd tussen twee afwijkende waarde- en staatsystemen, van Nederland en van het land van oorsprong, door een flinke groep migranten (erkende vluchtelingen, gezinsvormers en gezinsherenigers). Voor een belangrijk deel van de politieke vluchtelingen en migranten is het onderschrijven van noties van vrijheid, democratie en de rechtsstaat helemaal geen opgave, maar een diep gevoelde verworvenheid.

Het ontplooiën van eigen initiatief en het nemen van eigen verantwoordelijkheid zijn voor inburgering essentiële voorwaarden. Inburgering kan echter niet slagen zonder de aanwezigheid van een goed georganiseerd geheel van inburgeringsvoorzieningen. Waar inburgering op vrijwillige basis toerekenbaar faalt, vormen (straf)sancties voor nieuwkomers (en oudkomers) om in zo kort mogelijke tijd de noodzakelijk

geachte basiskennis te verwerven en een eigen sociaal, zelfstandig leven op te bouwen, het sluitstuk van inburgeringsbeleid. Met een intensieve vorm van inburgering en integratie is veel tijd en energie gemoeid. FORUM kiest uitdrukkelijk voor een niet-vrijblijvende inburgering waarin eigen initiatief en verantwoordelijkheid voorop staan.

b. Integratie, zelforganisatie en participatie

We onderscheiden twee vormen van integratie: aanpassing en actieve participatie. In het aanpassingsmodel doen allochtone burgers hun best om zich de waarden en normen en sociale codes van de (autochtone) meerderheid op zodanige wijze eigen te maken dat hun waarden en codes er niet mee in tegenspraak zijn. Het is een beperkte en eendimensionale wijze van integreren. In het tweede model, dat van actieve participatie, eisen allochtone burgers zelfbewust een plek op in de dominante gemeenschap. Zij gedragen zich als assertieve burgers – met een kleur, met soms afwijkende organisatievormen, taalcodes en sociale codes – die dezelfde rechten claimen als de leden van de dominante gemeenschap. Zij kiezen ervoor – zeer gedifferentieerd en naar vermogen – op basis van individuele verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid actief mee te doen en wensen op hun eigen bijdrage te worden aangesproken.

Allochtone burgers kunnen ervoor kiezen om te participeren in algemeen-maatschappelijke verbanden,

maar zij kunnen zich ook actief betonen in zogeheten zelforganisaties. In algemeen-maatschappelijke verbanden – vakbonden en werkgeversverenigingen, hulp- en zorgorganisaties, maatschappelijke instellingen, politieke en educatieve organisaties, culturele verenigingen en sportclubs – staat het perspectief van interculturalisatie centraal. Dergelijke verbanden dienen adequaat in te spelen op de diversiteit die in de samenleving bestaat. Van een diepgaande interculturalisering van deze instellingen en organisaties is nog te weinig sprake. De institutionele weerbaarheid is voornamelijk sterk.

Het aantal migranten- en vluchtelingenorganisaties en religieuze organisaties (moskeeverenigingen) in allochtone kring is de laatste tien à twintig jaar snel gegroeid. Dit soort – op het principe van zelfbeheer gebaseerd – particulier initiatief draait voor het merendeel op vrijwilligers en zorgt in hoofdzaak voor eigen inkomsten. Een veelvoorkomende vorm zijn de meer traditionele organisaties en initiatieven met een sociale, culturele, religieuze of belangenbehartigende functie, waarbij al dan niet ondersteuning door de overheid wordt verlangd. Het kunnen ook eigen initiatieven en organisaties zijn waarbij op stellige wijze rechten worden opgeëist. Tevens kan het gaan om organisatievormen voor mensen die uitgesloten (dreigen te) worden uit de eigen groep (zoals hulpzoekende vrouwen en homojongeren) en voor wie eigen voorzieningen geschapen worden. Tot slot kan het gaan om voorhoedevorming: organisaties van hoger opgeleiden,

gericht op carrièreondersteuning, voorbeeldvorming en deelname aan het publieke debat.

Het is onjuist om zonder meer te veronderstellen dat organisatievorming op etnisch-culturele of religieuze grondslag per definitie ten koste gaat van deelname aan algemeen-maatschappelijke verbanden. Het feit dat allochtonen zich organiseren en participeren in migrantenorganisaties kan een positief effect op hun burgerschapsvorming hebben. Zij ontwikkelen sociaal kapitaal, versterken hun zelfbewustzijn en het vertrouwen in de omringende samenleving stijgt. Ook kunnen de migrantenorganisaties en moskeeverenigingen een belangrijke rol vervullen bij het bevorderen van de integratie. Zij kunnen door de overheid en maatschappelijke instellingen als partners worden gezien bij de verdere uitbouw van de multiculturele samenleving. Niet van alle typen migrantenorganisaties gaan burgerschapsvormende impulsen uit. Bepalend is de mate van openheid: isoleren zij zich of kiezen ze voor interactie met de omgeving? Wordt de Nederlandse democratische rechtscultuur in twijfel getrokken of juist geaccepteerd? Is de interne cultuur disciplinerend of wordt ruimte gelaten voor emancipatie? Een kritische benadering van de rol van migrantenorganisaties is geboden. De bejegening van deze organisaties dient kritisch te worden gezien. Oproepen tot het nemen van eigen verantwoordelijkheid en het vragen van substantiële bijdragen aan de oplossing van maatschappelijke problemen brengen ook mee dat deze organisaties gefaciliteerd en vertrouwd moeten worden. Een belang-

rijk uitgangspunt is dat voorkomen moet worden dat het isolement in stand blijft of zelfs wordt vergroot in een geforceerd streven naar samenhang van de ‘eigen’ groep. Het autochtone deel van de samenleving moet zijnerzijds ook bereid zijn zich open te stellen voor deelname aan instellingen en organisaties op alle niveaus. Dat bevordert de integratie. Ook al kan het een recht zijn om eigen bijzondere scholen op te richten, samen naar school gaan zal de integratie eerder bevorderen dan gesegegreerd onderwijs. Dus moeten alle scholen, van welke denominatie dan ook, zich actief instellen op het ontvangen van gekleurde leerlingen.

Nederland is door geschiedenis en cultuur een land waar begrippen als soevereiniteit in eigen kring, subsidiariteit, de civil society en individuele vrijheid een sterke invloed hebben. Integratie van allochtonen, evenals het vorm geven aan de sociale omgeving en het ontwikkelen van sociale verbanden door autochtone burgers, is dan ook in hoge mate een proces dat zich afspeelt buiten het bereik van overheidsbeleid en buiten het openbare domein. Men moet oppassen voor irreële maakbaarheidspretenties: regelzucht is uit den boze. Sturing door de overheid van sociale en culturele processen is een moeilijk te verwezenlijken aspiratie. Eigen initiatief en verantwoordelijkheid van burgers bij de vormgeving van hun sociale leven staan voorop. Desondanks moet de ambitie om positieve ontwikkelingen te bevorderen overeind blijven. Het zal vooral gaan om faciliteren: voorwaarden scheppen maar ook grenzen (durven) stellen.

Het ‘delen van burgerschap’ veronderstelt dat het sociale en politieke weefsel van de samenleving zodanig is dat burgers de vrijheid en de mogelijkheid hebben om burger te kunnen zijn, dat zij aan dat weefsel mee kunnen bouwen. Institutionele voorzieningen, sociale organisaties, en uitwisseling van opvattingen en plannen tussen burgers en organisaties in het maatschappelijke middenveld zijn voorwaarden en bouwstenen voor gedeeld burgerschap. Burgers voegen zich in deze institutionele voorzieningen in, veranderen deze of richten nieuwe voorzieningen op. Zij slijpen hun competenties aan bestaande en nieuwe voorzieningen.

Nederland is geen nieuw land waar alle institutionele en sociale voorzieningen nog opgebouwd moeten worden. Autochtone en allochtone burgers komen ze in de loop van hun levens tegen, werken erin, behouden ze of veranderen ze. Soms richten ze nieuwe voorzieningen in. Het zodanig inrichten van institutionele verbanden dat ze zonder drempels toegankelijk zijn voor alle burgers, vormt een belangrijke bijdrage tot sociale cohesie, tot een hecht sociaal weefsel. Uitsluiting van en discriminatie bij de toegang tot voorzieningen moeten worden bestreden. De opbouw en herinrichting van een *civil society* zijn een maatschappelijk proces dat voor alle burgers open moet staan zonder welk onderscheid dan ook: naar ras, sekse, leeftijd of andere kenmerken. Een subtiel samenspel en somtijds confrontaties tussen overheid en *civil society* zorgen voor verschuivingen.

c. Competenties en sociaal kapitaal

Naast de institutionele en sociale voorzieningen zijn sociale competenties om met verschil (diversiteit) in een multiculturele samenleving om te gaan een noodzakelijke voorwaarde om als burger volop mee te kunnen doen. Welke sociale, culturele en psychologische competenties, passend in het streven naar volwaardig burgerschap, zijn (minimaal) benodigd en moeten worden verworven? Burgers in de moderne, pluriforme samenleving kunnen niet tot de vorming van één soort burgerschapsengagement worden opgeroepen. Meerdere wegen en eigen keuzes maken deel uit van deze liberale invulling. Niet alle burgers kunnen naar het huidige competentiemodel worden gevormd: mondig, assertief, verbaal, cognitief en sterk individualistisch gericht. Een deel van de burgers (vaak lager opgeleid, wonend in achterstandswijken), onder wie een groot deel van de allochtonen, wordt anders aangesproken: informeler, collectiever (op wijk- en buurtniveau, via de eigen organisaties en infrastructuur) en meer gericht op de vorming van laagdrempelige buurtverbanden. Voor de verschillende categorieën burgers zijn er dus verschillende vormen van competenties en methoden van competentieverwerving nodig. Anders gezegd: de opbouw van 'sociaal kapitaal' om te kunnen deelnemen aan de samenleving is persoons- en contextgebonden.

Burgerschap in een multiculturele samenleving veronderstelt het kunnen omgaan met de verschillende sociale codes die leden van diverse gemeenschappen

hanteren: kunnen schakelen, verbinden. Een competentie dus om in een multiculturele context te kunnen functioneren, die in de geldende strategische visie van FORUM is gerangschikt onder de noemer 'multiculturele competentie'. Competenties van acceptatie van en omgang met verschil zijn belangrijk alsook de bereidheid tot integratie. Dat impliceert strijd tegen uitsluiting en discriminatie.

Burgerschap onder allochtonen, en natuurlijk ook onder autochtonen, begint en ontwikkelt zich waar participatie bestaat: als werknemer in arbeidsorganisaties, als consument, als cliënt in de sociale sector en de zorg, als student in het onderwijs of als ouder met schoolgaande kinderen, als belanghebbende in de eigen leefomgeving, als lid van een migrantenorganisatie, als bezoeker van moskee, tempel, synagoge of kerk. Burgerschapscompetenties moeten in de praktijk worden geleerd en geoefend onder het motto 'jong geleerd, oud gedaan'. De genoemde verbanden en instellingen fungeren als een leerschool voor het zich eigen maken van sociale competenties. Het gaat dan vooral om competenties als leren luisteren naar elkaar, leren overleggen, tegenstellingen en verschillen kunnen overbruggen, verantwoordelijkheid leren nemen voor de eigen sociale omgeving en het kunnen reflecteren op innerlijke drijfveren.

d. De rol van de islam

Nederland is een multireligieus land. Naast katholieken, protestanten en joden zijn er moslims, hindoes en men-

sen met weer een ander geloof. Vooral de islam, de grootste ‘nieuwe’ godsdienst in Nederland met meer dan 850.000 zielen, staat openlijk ter discussie op tweeërlei wijze: als een religie waarvan de vermeende opvattingen en waarden haaks staan op de moderne samenleving en als een politiek-religieus bolwerk dat kwalijke doeleinden na zou streven, binnenlands en buitenlands.

Maar een monolithisch beeld van de islam is onjuist en een sta-in-de-weg voor een secure analyse van wat zich werkelijk afspeelt. De moslimgemeenschap is zeer gevarieerd en sterk in beweging. Naast verschansing en radicalisering voltrekt zich een proces van openstelling en matiging. Bestaande en opkomende tendensen moeten vroegtijdig worden gesignaleerd en met gevoel voor nuance worden ontleed.

Een repressieve bejegening van extreme denkbeelden en groeperingen, waarbij onmiddellijk met een juridisch verbod, intrekking van een verblijfsvergunning en uitzetting uit het land wordt geschermd, kan contra-productief zijn. Ook het rigoureuze afwijzen van vreemde gewoonten in kledinggedrag of het rigoureuze uitsluiten van orthodox-islamitische organisaties en van nieuwe voorzieningen, zoals moskeeën of islamitische scholen, kan uitdrukking zijn van een weigering de multiculturaliteit van de samenleving te aanvaarden. Tegelijkertijd moet onverkort worden vastgehouden aan de principes van de democratische rechtsstaat en indien nodig moet een confrontatie hierover niet uit de weg worden gegaan.

Zichtbare en latente processen van emancipatie van moslimvrouwen en -mannen moeten niet alleen

worden opgemerkt, maar ook versterkt. Negatieve fenomenen, zoals mishandeling en discriminatie van vrouwen en homo’s, moeten helder worden benoemd en zorgvuldig ter discussie worden gesteld. Het consequent aangaan en organiseren van een dialoog heeft op den duur positieve resultaten. Juist ingewikkelde en gevoelige kwesties moeten daarbij worden aangesneden, bijvoorbeeld over de oogmerken en vormen van verzuiling en over de grenzen van godsdienstvrijheid. Waar religieus-conservatieve, patriarchale en traditionalistische opvattingen haaks staan op de ethische grondslag van de samenleving moet – met respect en gevoel voor nuance – stelling worden genomen. Niet de religie als zodanig, maar de wijze waarop zij wordt beleefd en uitgedragen, kan belemmerend werken. Religieuze instituties kunnen een obstakel zijn voor integratie. Zij kunnen echter ook een belangrijk kader vormen voor de ontwikkeling van burgerschap en burgerschapscompetenties. Vooral de met religies verbonden waarden, zoals onderling hulpbetoon, barmhartigheid en rechtvaardigheid, kunnen een bindende werking hebben. Een fijnzinnige mix van uiteenlopende werkmethoden, van het stimuleren van een niet-orthodoxe uitleg van de koran tot het organiseren van kritische debatten over discriminatie en homoseksualiteit, moet daarbij worden ingezet.

e. Ter afsluiting

1. Burgerschap is een kernbegrip in de strategische visie van FORUM. Het is een term die de noodzaak

van sociale samenhang in een samenleving tussen autochtonen en allochtonen tot uitdrukking brengt. Gedeeld burgerschap is vrijblijvend noch cultuur-neutraal. De notie van loyaliteit en (lots)verbondenheid zit erin opgesloten. Burgerschap veronderstelt en brengt met zich mee: eigen verantwoordelijkheid, zelfredzaamheid, betrokkenheid, deelname aan de samenleving, integratie en sociale competenties (sociaal kapitaal). Een belangrijk basisprincipe is de wederkerigheid van rechten en plichten.

2. Met de term gedeeld burgerschap wijst FORUM op de noodzaak van het delen van burgerschap, wat in een multiculturele samenleving geen automatisch gegeven is. Voldoende, niemand uitsluitende institutionele en sociale voorzieningen verstrekken daartoe de mogelijkheid. Tegelijkertijd dienen burgers zelf over de competentie te beschikken om met verschil (diversiteit) in deze institutionele voorzieningen en in de samenleving om te gaan. FORUM richt zich op het realiseren van ‘gedeeld burgerschap in een multiculturele samenleving met erkenning van verschillen’.
3. Uitgangspunt en grondslag voor de multiculturele samenleving vormen voor FORUM kernwaarden zoals die tot uitdrukking komen in de democratische rechtsstaat, de Grondwet en de mensenrechtenverdragen.
4. Culturele pluriformiteit is voor FORUM een groot goed. Aan de Nederlandse grondrechten mag echter niet worden getornd. Over de precieze betekenis en reikwijdte van deze rechten kan en moet een continue maatschappelijke dialoog gevoerd worden.
5. Integratie behoort geen eenzijdig proces van aanpassing van allochtone burgers te zijn, maar een proces van actieve participatie. Integratie en burgerschapsvorming kunnen in de ogen van FORUM verlopen via algemeen-maatschappelijke verbanden en via specifieke allochtone organisaties. In algemeen-maatschappelijke verbanden is interculturalisering nodig en in allochtone zelforganisaties moet de blik naar buiten worden gericht. Negatieve ontwikkelingen worden gesignaleerd en waar nodig aan de kaak gesteld of bestreden.
6. FORUM zet zich vooral in voor ontwikkeling van kennis over het versterken van de sociale cohesie en het verminderen van (etnische) groepstegenstellingen. Het zodanig inrichten van institutionele verbanden dat ze zonder drempels toegankelijk zijn voor alle burgers, vormt een belangrijke bijdrage tot een hecht sociaal weefsel. Uitsluiting van en discriminatie bij de toegang tot voorzieningen moeten worden bestreden.
7. Religie en religieuze instituten kunnen een obstakel zijn voor integratie. Zij kunnen echter ook een kader vormen voor de ontwikkeling van burgerschap en burgerschapscompetenties.

III Het organisatieprofiel op hoofdlijnen

FORUM is het landelijke kennisinstituut op het gebied van multiculturele ontwikkeling. Het neemt een onafhankelijke positie in. Op basis van de strategische heroriëntatie heeft FORUM meer focus aangebracht in het organisatieprofiel, de werkinhoud en de activiteitensoorten. Het instituut ziet het als zijn *taak* positieve en negatieve ontwikkelingen in de multiculturele samenleving te volgen en te analyseren, gerichte interventies te organiseren en brandende kwesties op de publieke agenda te zetten. FORUM kan dat, omdat het instituut beschikt over grondige kennis van de multiculturele samenleving en van de interventiestrategieën die toegepast (kunnen) worden. Daarbij beschikt FORUM over een uitgebreid netwerk van contacten die enerzijds informatiebron zijn, anderzijds ingezet kunnen worden bij de taken die we ons stellen.

a. Werken aan gedeeld burgerschap

Voor FORUM is de term burgerschap een centraal begrip, dat in thema's wordt uitgewerkt. Aan de term burgerschap voegen wij het adjectief 'gedeeld' toe, omdat wij de nadruk willen leggen op de verbindingen die mensen als burgers van een cultureel-pluriforme samenleving moeten aangaan om tot een voor ieder-

een leefbare samenleving te komen. Die verbindingen zijn veelsoortig. Het gaat om verbindingen tussen mensen met een verschillende achtergrond en geschiedenis: in wijken, op scholen, op het werk, in sociale instellingen, in sportclubs en andere vrijetijdsverenigingen. Ontmoetingen, uitwisselingen van persoonlijke visies, opvattingen en ervaringen vinden hier plaats. Middels het delen van burgerschap kunnen inwoners van Nederland ook werken aan het weg-nemen van ongenoegens over de (falende) inrichting van de samenleving, aan actief herstel van normen en (gedrags)regels, aan het formuleren van de grenzen van culturele pluriformiteit, aan het naar ieders tevredenheid vormgeven van het publieke domein. Binding aan elkaar, aan het recht en de (natie)staat zal segregatieve tendensen kunnen keren, ontluikende groepstegenstellingen verminderen en een wederzijdse positieve grondhouding stimuleren.

Door gedeeld burgerschap wordt niet alleen de balans tussen sociale cohesie en culturele diversiteit gezocht, maar ook tussen sociale verantwoordelijkheid en individuele vrijheid, tussen onafhankelijkheid en solidariteit. In het proces van delen van burgerschap gaat het voor FORUM bovendien om verbindend leiderschap: leiders van organisaties en instellingen

met ieder hun eigen culturele, etnische of religieuze achtergrond of doelstelling, houden het belang van de sociale cohesie van de samenleving als geheel in het oog. Zij verbinden zich tot en committeren zich aan een programma voor de inrichting van een samenleving waarin alle burgers hun rechten hebben, hun verplichtingen kennen en dragen, hun verantwoordelijkheid nemen en hun lotsverbondenheid met elkaar delen.

Gedeeld burgerschap is een proces met voor een groot deel een open einde. Van tevoren is immers niet te bepalen hoe de balans tussen cohesie en diversiteit er precies uit zal zien. FORUM ziet het als zijn taak dit proces te faciliteren en er richting aan te geven. Vanuit de specifieke positie van kennisinstituut zal FORUM aanbevelingen doen voor de wijze waarop dit proces ter hand moet worden genomen en voor de verdeling van verantwoordelijkheden daarin. Bij gebrek aan (voldoende stevige) sociale structuren, zal FORUM zoeken naar nieuwe verbanden, organisaties en instrumenten die kunnen worden ingezet om gedeeld burgerschap te bevorderen. In de eerste plaats zal er voor gezorgd worden, dat bruikbare – reeds ontwikkelde – instrumenten en methodieken op grotere schaal worden toegepast. Daarnaast zullen nieuwe instrumenten en methodieken om tot gedeeld burgerschap te komen, worden bedacht en beproefd.

b. De drie rollen van FORUM

FORUM wil de komende jaren graag de geschetste uitdaging aangaan. Bij het faciliteren van en richting geven aan gedeeld burgerschap zal FORUM vooral een *gangmaker*, een initiator zijn, die op basis van relevante kennis van burgerschapsvorming in een cultureel-pluriforme samenleving beleids- en praktijkgerichte interventies pleegt of doet plegen. FORUM ziet zichzelf daarbij vooral als *kennisregisseur*. Het instituut regisseert de vergaring, verrijking en verspreiding van kennis. En FORUM wil een *communicator* van analyses en visies en van na te streven multiculturele beleidsprocessen zijn. Door zich regelmatig een spiegel voor te (laten) houden, wil FORUM deze drie rollen effectief en efficiënt vervullen en daarmee zijn ambitie waarmaken.

FORUM als gangmaker

Door als gangmaker op te treden, wil FORUM organisaties en instellingen zo veel mogelijk op het hoogste aggregatieniveau dynamiseren, zodat ze openstaan voor een ontwikkeling die recht doet aan het multiculturele karakter van de samenleving. FORUM is gewend om zich in allerlei maatschappelijke sectoren te bewegen: overheid, onderwijs, wijken, bedrijven, medische diensten, jeugdzorg, juridische kringen, media, beleidssectoren en dergelijke. In allerlei, zeer uiteenlopende, netwerken probeert de organisatie de rol van gangmaker te vervullen. Door samenwerkings-

verbanden aan te gaan, worden gewenste ontwikkelingen gestimuleerd; soms door verbindingen tussen bestaande organisaties en actieve individuen te leggen, soms door een nieuw initiatief te ontplooiën. Criterium is telkens of de impuls die door FORUM wordt gegeven toegevoegde waarde oplevert, niet alleen voor de directe samenwerkingspartners, ook voor potentiële klanten en gebruikers.

Het gaat bij de rol van gangmaker om het stimuleren en initiëren van gewenste processen in relevante segmenten van de multiculturele samenleving. Dat betekent bijvoorbeeld dat FORUM er zich voor inzet dat ‘witte’ instituties en organisaties zich openstellen voor allochtonen: als cliënten, medewerkers of burgers. Ook kan het hier gaan om het bevorderen van (een gericht debat over) diversiteitsbeleid, het stimuleren van contact en toenadering tussen verschillende etnische bevolkingsgroepen en het tegengaan van segregatie (denk aan witte en zwarte scholen en wijken).

FORUM als kennisregisseur

FORUM legt zich toe op het vergaren, verrijken en verspreiden van kennis. Het instituut beschouwt zichzelf niet als een wetenschappelijk instituut dat zelfstandig onderzoek uitvoert. Wel zal FORUM zich inspannen om – afhankelijk van de geconstateerde noodzaak – (wetenschappelijk) onderzoek te entameren en samenwerkingsrelaties met onderzoeksinstellingen aan te gaan. Het instituut betoont zich nadrukkelijk verant-

woordelijk om verworven kennis geschikt te maken voor gebruik en deze te ontsluiten. FORUM ziet het als zijn taak om de ontwikkelingen in de werkpraktijk – waaronder de ontwikkeling en toepassing van methodieken – te volgen, in kaart te brengen, te evalueren en in toenemende mate te toetsen op effectiviteit. In dit verband wil het instituut vooral een platform zijn voor uitwisseling van methodieken ten behoeve van de werkontwikkeling van professionals en intermediairs, soms op tijdelijke, soms op structurele basis. Het instituut verzamelt zo systematisch mogelijk kennis en informatie over trends en innovaties, het identificeert relevante thema’s om de stand van zaken weer te geven en het formuleert feitelijk onderbouwde analyses ten bate van het publieke debat en de beleidsvorming.

FORUM als communicator

De publieke rol die FORUM wenst te spelen, ligt goeddeels besloten in de wens om als kennisinstituut te fungeren. De overdracht van kennis is hierbij een belangrijk doel. De publieke uitingen van FORUM zijn een intrinsiek onderdeel van zijn kennisactiviteiten. Uitgangspunt is dat naar buiten te brengen visies gebaseerd zijn op verworven kennis.

Uiteenlopende communicatievormen worden gebruikt. In veel gevallen gaat het erom mensen die actief zijn op allerlei fronten in de multiculturele samenleving, op grond van hun deskundigheid en betrokkenheid, met elkaar in contact te brengen. Deze

makelaarsfunctie kan meer structureel worden ingevuld, maar ook zal snel worden geanticipeerd op markante ontwikkelingen in het praktijk- en het beleidsveld. Het kan gaan om verschillende typen van kennisuitwisseling, zoals expertmeetings, digitale discussiegroepen, ateliers, brainstorm, kennisbanken, conferenties, nieuwsbrieven en structurele en innovatieve denktanks.

FORUM wil ook op een open wijze de meningsvorming over nog niet uitgekristalliseerde multiculturele vraagstukken stimuleren en beleidsprocessen richting geven. Door het stimuleren en faciliteren van publieke debatten en discussies in massamedia, waar belangrijke analyses en meningen met elkaar worden geconfronteerd, wil FORUM een bijdrage leveren aan breed gedragen oplossingsrichtingen van maatschappelijke issues. Referentiekader bij de genoemde publieke optredens en interventies is de hier ontwikkelde strategische visie.

c. Externe positionering

De vervulling van de bovengenoemde rollen in het werk van FORUM geschiedt niet in het luchtledige. Langs drie lijnen wordt de manier waarop FORUM zich wil positioneren, geschetst.

Bruikbare producten en diensten

De vervulling van gesignaleerde behoeften in de praktijk van de multiculturele samenleving staat

voor FORUM centraal. Het nut van de aangeboden (kennis)producten en (kennis)diensten moet voor de afnemers duidelijk zijn, zodat zij er daadwerkelijk gebruik van kunnen maken. Kennis van de sociale en culturele werkelijkheid en van ontwikkelingen binnen allochtone en autochtone groepen is een belangrijke pijler waarop het instituut rust. Regelmatig wordt gepeild waaraan (latent) behoefte is.

Financiers, samenwerkingspartners en klanten stellen terecht hoge eisen aan het prestatievermogen van de organisatie. Om aan de verwachtingen te voldoen, bekommert het instituut zich om het effect van zijn activiteiten. Levert de geboden kennis de beoogde meerwaarde op?

Voor de ontwikkeling en aanbidding van zijn (kennis)producten en (kennis)diensten kiest FORUM voor het hoogste aggregatieniveau als primaire doelgroep, zoals landelijke instellingen of bundelingen van regionale organisaties. Het werken met structuren of organisaties in een lager aggregatieniveau, zoals lokale projecten, laat FORUM in principe over aan organisaties die een directere binding met de praktijk hebben en aan de 'tussenlagen': regionale, provinciale en lokale instellingen. Het principe van het hoogste aggregatieniveau veronderstelt dat bij de betrokken organisaties en instellingen in voldoende mate de bereidheid en de kwaliteit aanwezig zijn om de hun toebedachte rol te spelen. FORUM zal blijvend monitoren welke factoren succesvolle interventies ten aanzien van het lagere aggregatieniveau belemmeren.

Landelijk bereik

FORUM opereert op landelijk niveau. FORUM hanteert dit uitgangspunt om een landelijke speler te kunnen zijn en blijven. Door zich te richten op een beperkt aantal aanspreekpunten kan het instituut beter voor toegevoegde waarde zorgen en is het ‘hefboom-effect’ op de gepleegde inspanningen het grootst. Op landelijk niveau heeft FORUM te maken met twee clusters van maatschappelijke actoren: het beleidsveld en het praktijkveld. Onder het beleidsveld wordt verstaan de politiek, het bestuur, het ambtelijke apparaat en de openbare meningsvorming. Met praktijkveld wordt bedoeld op de wereld van arbeidsorganisaties (bijvoorbeeld: vakbonden, werkgeversorganisaties, bedrijfssectoren, organisaties van het Midden- en Kleinbedrijf), van openbare voorzieningen zoals onderwijs (bijvoorbeeld: BVE-Raad) en medische organisaties (bijvoorbeeld: Landelijke Vereniging van Huisartsen), en van het maatschappelijke middenveld (bijvoorbeeld: besturen van politieke partijen). FORUM richt zich op beide velden tegelijk.

Voldoende bewegingsruimte

Het instituut wil zich zelfbewust positioneren ten opzichte van zijn belangrijkste stakeholders, bestaande en nieuwe, zoals doelgroepen, profijtgroepen, samenwerkingspartners en subsidiënten. Het wil om te voldoen aan de kennisbehoeften van deze stakeholders adequaat kunnen reageren op vraagstukken die zich in de samenleving aandienen. Het instituut kiest voor

de formulering van een brede missie: het stimuleren van de multiculturele ontwikkeling van de samenleving door het blijvend kweken van gedeeld burgerschap. Om deze missie te kunnen vervullen, dient de instelling te beschikken over voldoende bewegingsruimte. In dat opzicht is vooral een heldere relatie nodig met de hoofdsubsidiegever, het ministerie van VWS. De kerninhoud van deze relatie is, naar de mening van FORUM, vanuit VWS: taakstelling op hoofdlijnen en vertrouwen in de professionaliteit van het instituut, en vanuit FORUM: verantwoordingsplicht en transparantie van gevoerd beleid. FORUM wil graag op een overzichtelijke wijze rekening en verantwoording afleggen, zonder in details te vervallen.

FORUM zal gaandeweg meer worden beschouwd als een algemene zaakwaarnemer voor de ontwikkeling van de multiculturele samenleving in het belang van autochtone en allochtone Nederlanders.

FORUM

INSTITUUT VOOR
MULTICULTURELE
ONTWIKKELING